

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE PRÁVNICKÁ FAKULTA

KATEDRA TRESTNÍHO PRÁVA

Rigorózní práce Mgr. Martina Šamalíka „Vybrané otázky výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody“ (2016)

Posudek oponenta

1. Celková charakteristika:

O tématu výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody (dále jen „VTOS“) lze pojednat z mnoha různých hledisek a využít řady metodologických přístupů. Kromě všeobecných úvah o smyslu a účelu trestu se nabízí pojednání ryze penologické – tedy zkoumající konkrétní účinky VTOS z pohledu individuální prevence. Jiný významný tématický okruh tvoří práva odsouzených a navazující otázky procesní. Dále je zde mozaika dílčích problémů, jimiž je možné se zabývat jak fenomenologicky (tedy zkoumáním a popisem současného stavu), tak i optikou případných reforem. Lze tu přitom postupovat komparatistickou metodou s využitím historických i zahraničních zkušeností. Většina souvisejících témat má svůj právní rozměr, neboť v prostředí věznic jde ve svém důsledku vždy o režimová opatření, která na určitý jev reagují a zasahují určitým způsobem do práv odsouzených (viz např. i zdánlivě mimoprávní téma vězeňské subkultury). VTOS nelze oddělit ani od zkoumání trestů alternativních, neboť právě specifickými podmínkami VTOS je požadavek systému alternativních druhů trestů především odůvodněn.

Předložená práce Martina Šamalíka je pozoruhodná především svým empirickým přístupem. Autor zjevně se značnými náklady, nemalým úsilím a iniciativou provedl několik vlastních dotazníkových šetření. Osobně hojně navštěvoval nápravná zařízení a shromažďoval množství aktuálních poznatků o stavu českého vězeňství i dalšími způsoby. Takto velkoryse založené doktorské práce nebývají v rigorózním řízení obhajovány často.

2. Podrobné hodnocení obsahu:

Autor v podstatě konfrontuje svá zjištění o materiálních a sociálních podmínkách v českých věznicích s požadavky, jež vyplývají z mezinárodních závazků a doporučení. Je třeba vyzvednout, že se doktorandovi i přes rozmanitost tématu daří zachovat určitý jednotící „narrativ“. Práce tak na rozdíl od mnoha souborů „vybraných kapitol“ působí dojmem monografické syntézy, kde jednotící osou je uvedené porovnání s mezinárodními požadavky. Východiskem autora je dále přesvědčení, že laická veřejnost má zkreslenou představu o „životě za mřížemi“ a snaží se tyto podmínky čtenáři publicisticky přiblížit.

Doktorand se nejprve zabývá ubytováním odsouzených a řešením problému přeplněnosti věznic. Autor si klade otázku, do jaké míry jsou u nás respektovány minimální standardy zakotvené v Evropských vězeňských pravidlech (EVP). Opírá se přitom o četné prameny, počínaje zprávami Veřejného ochránce práv a Evropského výboru pro zabránění mučení (CPT),

přes stanoviska vyjádřená v odborné literatuře až po výsledky vlastních návštěv ve vybraných věznicích. Ve svém výkladu zdůrazňuje, že s odsouzenými musí být jednáno tak, aby bylo zachováno jejich zdraví a respektována lidská důstojnost. Podrobně zkoumá jednotlivá hlediska ubytování (rozměry místností, okna, osvětlení, zabezpečovací prvky, poplachový signalizační systém atd.). Autor dle mého názoru správně kritizuje v českých věznicích užívanou praxi velkokapacitních ložnic (místo menších cel). Poukazuje mj. na poznatek vězeňského personálu, podle něž dochází k výraznému poklesu kázeňských problémů, pokud celu obývají nejvýše 4 odsouzení. Autor praxi velkokapacitních ložnic navrhuje především u dlouhodobého trestu odnětí svobody. Kritiku autor vznáší také ohledně osvětlení (užívání tzv. piškotů či plexiskla ve starších věznicích, jež působí, že je v celách neustále šero; oproti tomu srovnává situaci v modernějších zařízeních, kde cely bývají tzv. přesvícené umělým osvětlením). Zpochybňuje, zda jsou u nás skutečně dodržovány požadavky týkající se plošné výměry ubytovacích prostor pro odsouzené (minimální prostor 4 m²). Odkazuje na judikaturu ESLP, podle níž prostor připadající na jednoho vězně ve vězeňské cele je klíčovým faktorem pro posouzení otázky, zda lze podmínky v dané věznici považovat za ponižující ve smyslu článku 3 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Je otázkou, do jaké míry může být malá plocha na jednoho odsouzeného kompenzována např. tím, že se odsouzení většinu dne pohybují mimo ložnici.

Autor kromě jiného popisuje dopady amnestie prezidenta republiky z roku 2013. V této části textu shromažďuje velké množství údajů aktuálně publicistického rázu, provádí statistická srovnání, s jejichž pomocí vysvětluje i některé v odborném diskurzu užívané pojmy (tzv. nulová přeplněnost jako ideální stav). Dle autorem vyhodnocených dat byly české věznice nejvíce přeplněné v letech 2008 až 2009; stav nulové přeplněnosti po amnestii z roku 2013 nevydržel dlouho, neboť v následujícím roce bylo již 12 zařízení přeplněných. Autor tak dokládá, že amnestie nemůže být řešením problému přeplněnosti.

V druhé části práce obrací doktorand svou pozornost k dalším sociálním podmínkám. Otázkou související s přeplněností je i problém hygienický (včetně např. dostupnosti pitné vody na celách, možnosti koupání, nahrazení tureckých záchodů normálními klozety atd.). K sociálním podmínkám autor řadí stravování či minimální dobu spánku a další režimové faktory, které ovlivňují tělesné a duševní zdraví. Zaujme komplexnost předpisů v oblasti stravování. Nelze přehlédnout jistý kontrast mezi nedostatky ubytovacích prostor a relativním „luxusem“, pokud jde o stravování vězňů (včetně kupř. zvláštních podmínek pro vězně muslimského vyznání, kde autor uvádí četné kuriozní detaily z vězeňské praxe).

Doktorand se podnětným způsobem zamýšlí nad stravováním osob „s odlišnými návyky“, jež si přejí stravovat způsobem, který je objektivně vzato hrubě nezdravý. Se závěry autora o „šikanózním“ nucení vězňů ke zdravému stravování lze polemizovat z hlediska účelu trestu odnětí svobody. I nejliberálnější vězeňský systém nemůže rezignovat na resocializaci vězňů, která mimo jiné obnáší i vštěpování určitého pro společnost přijatelného životního stylu. Dovedeno ad absurdum by za „šikanózní“ bylo možné považovat i zákaz zneužívání narkotik odsouzenými. Totéž platí i ohledně autorem rozebíraných problémů osobní hygieny – již prvorepublikové vězeňské řády zdůrazňovaly, že odsouzení mají být „přidržováni k čistotě“. Osvojení důstojných hygienických návyků může mít zásadní význam typicky pro převýchovu mladších odsouzených.

V otázce vězeňského oděvu považuje autor za podstatné, aby oděv poskytnutý odsouzeným v nich nevyvolával pocit ponížení a degradace; v tomto směru činí i vhodné návrhy de lege ferenda. Velmi informativní je kapitola předložené práce, jež se věnuje vycházkám odsouzených. Autor vyslovuje kritiku, pokud jde o tzv. vězeňské dvory, které v českých věznicích bývají (dle vlastních pozorování autora) pramálo útulné. S doktorandem lze jistě souhlasit, že prostor určený pro vycházky vězňů by měl být pokud možno esteticky řešen, zároveň však nelze přehlédnout, že se mezi vězni nezděravě vyskytují osoby s neúctou k veřejnému majetku, jež se dopouštějí vandalismu.

Za zdařilou považuji také třetí část práce, v níž se autor zamýšlí nad kontaktem odsouzených s vnějším světem. resp. regulací těchto kontaktů. Podrobně popisuje podmínky kontroly korespondence, možnosti užívání telefonu (telefonní automaty, dlouhodobý problém užívání

mobilních telefonů), přijímání návštěv. V této souvislosti barvitě líčí i některé mediálně známé kauzy. Za přínosný pro odbornou diskuzi považují poznatek autora, že v případech mnoha odsouzených mohou být návštěvy i kontraproduktivní. Na jedné straně sice odsouzeným pomáhají zmírňovat účinky izolace, zároveň však mohou umocňovat i pocit bezmoci a deprivace (v důsledku vědomí odsouzeného, že nemůže ovlivňovat různé události probíhající „doma“).

Čtvrtým dílčím tématem práce je zaměstnávání odsouzených. Autor zde podotýká, že ve výkonu trestu se mnohdy nacházejí osoby bez základních pracovních návyků, jejichž příjmy na svobodě pocházely z trestné činnosti. Práce ve věznici bývá pro tyto osoby praktickou příležitostí, jak si osvojit určitou pracovní kvalifikaci, čímž se mění k lepšímu i jejich náhled na sebe samé. Dle autora zaměstnávání vězňů pomáhá překonávat negativní psychického dopady uvěznění a přispívá ke klidné atmosféře ve věznici.

K otázce zaměstnávání autor provedl vlastní dotazníkové šetření, v němž zkoumal příčiny změn míry zaměstnanosti ve věznicích, úskalí spolupráce s podnikatelskými subjekty i zaměstnávání vězňů „ve vlastní režii“ nápravného zařízení. K faktorům, jež ovlivňují míru zaměstnanosti autor řadí mimo jiné skladbu vězňů dle délky trestu a jejich fluktuaci v dané věznici. Autor má za to, že ve věznicích je třeba investovat do vybudování nových výrobních hal, pracovišť ploch uvnitř jejich areálu či alespoň do rekonstrukce stávajících prostor. Sdílí rovněž názor ředitelů věznic, že by měla být zjednodušena kritéria pro zařazení odsouzených mimo věznici (v této souvislosti zmiňuje tzv. vnější strážná pracoviště). Pro srovnání autor podrobně popisuje i situaci na Slovensku. Poukazuje dále na nebezpečný jev tzv. skupování práce mezi vězni, k němuž dochází z části pod nátlakem, z části na základě směny za různé naturálie ba dokonce sexuální služby. S bezpečnostními riziky a fenoménem vězeňské šikany souvisí i problematika oddělení se zesíleným stavebně technickým zabezpečením. Autor správně označuje za absurdní situaci, kdy jsou na takto zabezpečená oddělení umístovány právě osoby označené jako „možné objekty násilí“ (MON).

Jisté rozpakky vzbuzuje relativně stručný závěr práce. Spíše než o závěrečné zobecnění na základě poznatků shromážděných v jednotlivých kapitolách se jedná o publicistický výhled do budoucna. Dle autora statistická data prokazují, že značný počet odsouzených – snad až 60% – je ve věznici zaměstnána.

3. Práce s literaturou a hodnocení z formálních hledisek:

Autor vycházel z velmi širokého okruhu právních předpisů, interních instrukcí a vyhlášek, zpráv a doporučení mezinárodních organizací atd. Podrobně a s porozuměním nastudoval velké množství časopiseckých článků z odborných periodik zaměřených na vězeňství, z nichž mnohá nebývají běžně dostupná. Vycházel rovněž z judikatury české i evropské. Po formální stránce autor postupuje korektně, a to včetně citací pramenů ze sítě Internet. Jak bylo již výše naznačeno, obzvláštní pochvalu si autor zaslouží za svou mimořádnou píli, s níž shromáždil sám statistická data a prováděl zajímavá dotazníková šetření. Jejich výsledky vtělil do názorných grafů a tabulek, které však tvoří poněkud neživou přílohu práce. Autor měl jejich prostřednictvím svůj text průběžně ilustrovat. Změť statistických dat a citování výsledků šetření bez opory v tabulce či grafu tak klade na pozornost čtenáře příliš vysoké nároky a snižuje přehlednost textu. Práce je psána odpovídajícím odborným stylem; rovněž k úpravě práce nemám kritických připomínek.

Celkově lze konstatovat, že předložená práce splňuje obsahové i formální požadavky na práci rigorózní; je originální a přináší mnoho zajímavých podnětů z oblasti materiálních podmínek výkonu trestu.

4. Otázky k obhajobě:

Autor může shrnout výsledky svých dotazníkových šetření a zmínit nejzajímavější poznatky, jež načerpal při návštěvě věznic. Jakým způsobem mohou jím popisované materiální a sociální

podmínky a režimová opatření přispět k prevenci recidivy po propuštění odsouzených na svobodu? Považuje aktuálně existující problémy např. s vězeňskou šikanou či projevy organizovaného zločinu v prostředí věznic za potíže odstranitelné vyššími ekonomickými investicemi např. do stavebně technických bezpečnostních prvků? Jakou roli hraje odborná připravenost pracovníků věznice?

5. Doporučení:

Rigorózní práci Mgr. Martina Šamalíka doporučuji k ústní obhajobě.

V případě úspěšné obhajoby doporučuji, aby byl Mgr. Martin Šamalík promován doktorem práv (JUDr.)

V Praze dne 18. června 2016

JUDr. Jaromír Hořák, Ph.D.
oponent rigorózní práce